

Отже, середнє навантаження факторів 0.5, частина шкал містить більшу кількість тверджень, гедонізм, благонадійність та універсалізм визначаються одним твердженням кожна. Частина тверджень та їх належність до відповідної шкали потребує подальшого уточнення. Найбільш вдало твердження були визначені у домінанті консерватизму (шкали конформізму, безпеки та традиційності). Домінанта самовизначення (універсалізм та благонадійність) може бути в подальшому підкріплена іншими твердженнями.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Опитувальник сімейний цінностей був розроблений відповідно до діагностичного конструкту, запропонованого Ш. Шварцем, перевірений на надійність та валідність, внутрішню узгодженість питань, які підтвердили можливість його подальшого використання. Факторний аналіз тверджень показав наявність 4 домінант та 10 шкал. Розподіл тверджень за шкалами показав, що частина з них потребує доповнення додатковими твердженнями. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у теоретичному обґрунтуванні моделі дослідження сімейних цінностей, подальшому уточненні та доповненні шкал методики, впровадженні її у дослідницький процес.

Література

1. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Введение в психометрическое проектирование / П. Клайн. – К., 1994. – 284 с.
2. Hofstede G. Cultural differences in Teaching and Learning // International Journal of Intercultural Relations. 1986 № 10.
3. Schwartz S.H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. / In M.P.Zanna // Advances in Experimental Social Psychology. – Orlando, FL : Academic. – 1992. –Vol. 25.–P.1-65
4. Schwartz S.H. Culture matters: National value cultures, sources and consequences // C.-Y. Chiu, Y.Y. Hong, S. Shavitt, R.S. Wyer (eds). Understanding culture: Theory, research and application. N.Y.: Psychology Press, 2009. P. 127–150.

References transliterated

1. Klajn P. Spravochnoe rukovodstvo po konstruirovaniu testov. Vvedenie v psihometricheskoe proektirovanie / P. Klajn. – K., 1994. – 284 s.
2. Hofstede G. Cultural differences in Teaching and Learning // International Journal of Intercultural Relations. 1986 № 10.
3. Schwartz S.H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. / In M.P.Zanna // Advances in Experimental Social Psychology. – Orlando, FL : Academic. – 1992. –Vol. 25.–P.1-65
4. Schwartz S.H. Culture matters: National value cultures, sources and consequences // C.-Y. Chiu, Y.Y. Hong, S. Shavitt, R.S. Wyer (eds). Understanding culture: Theory, research and application. N.Y.: Psychology Press, 2009. P. 127–150.

УДК 371.015.3:331.548 – 021.414
orcid.org/0000-0002-3573-1343
doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-23

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ

Л.П. Федоренко

*аспірантка кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
valpat@ukr.net*

Федоренко Л.П. Ціннісний аспект професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл. У статті представлено аналіз психологічних досліджень, присвячених проблемі ціннісного аспекту професійного самовизначення старшокласників. Встановлено, що феномен професійного самовизначення старшокласників зумовлюється певним набором їхніх ціннісних орієнтацій, які є його складовими і одночасно чинниками. Розкрито результати емпіричного дослідження динаміки професійних ціннісних орієнтацій старшокласників як цілей життя та особливостей орієнтацій школярів на засоби досягнення цих цілей, а також представлено рейтинг характеристик професій, які роблять їх привабливими для старшокласників сільських шкіл. Досліджено, що ціннісна складова професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл має свою специфіку. Старшокласники сільських шкіл, в основному, зорієнтовані на працю, матеріальні цінності та спілкування, найменше вираженою є орієнтація на пізнання та суспільно-політичну діяльність.

Ключові слова: професійне самовизначення, особистісне самовизначення, професійні ціннісні орієнтації, ціннісно-мотиваційного компонент професійного самовизначення, професійна зрілість старшокласника, самоорієнтація старшокласника.

Fedorenko, L.P. Valuable aspect of the professional self-determination of high school students in village schools. This article shows the analysis of psychological researches that dedicate to the problem of valuable difficulties of professional self-determination of high school students. It has been defined that the phenomenon of the professional self-determination of high school students is made by set of valuable orientations. Results of empirical studies of professional dynamics of identity and professional valuable orientation of high school students in village schools are presented. In general high school students oriented on labor, material valuables and communication. High school students are less oriented on knowledge, social and political activity and their life is oriented to family values. The dominant way of getting the life purposes for students is to develop strong-willed quality. High school students are less oriented on developing such moral qualities as selflessness and ability to see beauty in people, nature and art, to be mature and rely on common sense in life understanding, to be empathic and tolerant to others. Village's high school students are less oriented in science and technology progress in their own professional field, they are less aware of all news and receive less satisfaction from working process. For high school students in village school perspective and opportunity of creative activity is not dominant indicator of attractiveness of the profession.

Keywords: professional self-determination, self-determination, professional self-determination, valuable and motivated component of professional self-determination, professional maturity of a high school student, self-orientation of high school student.

Постановка проблеми. Соціально-політичні зміни, інтеграція в світовий економічний простір та реорганізація ринку праці в Україні зумовлюють актуальність проблеми професійного самовизначення сучасних старшокласників. Вибір старшокласниками професійного шляху відбувається в умовах нестабільної ситуації в країні, неясності перспектив економічного та соціального розвитку суспільства, що часто призводить до втрати ціннісних орієнтирів, відчуття загубленості у великому інформаційному потоці та безпорадності, саме тому проблема ціннісного аспекту професійного самовизначення старшокласників набуває особливої актуальності. Потребує детального вивчення ця проблема ще й у зв'язку з реформуванням української загальноосвітньої школи та переходом до профільного навчання. Особливої актуальності набуває дослідження сільської школи. Адже відомим є факт, що у сільській місцевості якість освіти не витримує конкуренції із міською, що підсилює інтерес до проблеми професійного самовизначення старшокласників саме цих шкіл.

Метою нашої статті є висвітлення результатів дослідження особливостей ціннісного аспекту професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психологічній науці існують різні напрямки, в руслі яких вирішувалася науковцями проблема професійного самовизначення особистості. У нашому дослідженні, ми зупинимося на аналізі тих робіт, які присвячені вивченню професійного самовизначення особистості у контексті аналізу проблем її життєвого самовизначення. Головною особливістю цього підходу є ідея процесуальності самовизначення, яка нерозривно пов'язана з аналізом детермінованості даного процесу. Сучасні науковці, які здійснюють дослідження у цьому напрямку, вказують на взаємозв'язок професійного і особистісного самовизначення, зокрема на те, що особистісне самовизначення є основою професійного. Цінності розглядаються як чинник вибору професії, як основа самовизначення. Різні професії можуть різною мірою сприяти реалізації ціннісних орієнтацій особистості. Саме тому дослідження професійного самовизначення має здійснюватися обов'язково в контексті життєвої перспективи людини, важливим елементом якої є її ціннісні орієнтири [4; 5; 7].

Б.Ф. Ломов вважає, що вибір людиною цінностей моралі і культури, які набувають форми мотиву, визначає спрямованість її діяльності. Розглядаючи спрямованість «...як системоутворюючу властивість особистості, яка визначає її психологічний склад», науковець підкреслює, що «саме у цій властивості виражаються цілі, в ім'я яких діє особистість, її мотиви, її суб'єктивне ставлення до різних аспектів дійсності: вся система її характеристик» [9, с.106]. Отже, вибір власного професійного шляху багато у чому зумовлюється системою її цінностей.

На думку Хаймовської Н.А., соціально-психологічна сутність життєвого і професійного самовизначення особистості полягає в співвіднесенні свого внутрішнього світу, своїх цінностей, мотивів, потреб, особливостей, здібностей, можливостей з світом професійної діяльності як на рівні загальних уявлень, так і на рівні конкретних навичок і вмінь. В результаті цього співвіднесення відбувається набуття в загальному професійному полі свого особистого, персонального простору, гнучкого і наділеного особистісним змістом, а також формується вміння цей простір змінювати і активно будувати [12].

Цікавим у цьому контексті є підхід М.С. Пряжнікова до розуміння феномену професійного самовизначення, який також вважає, що це не лише вибір професії. Він співвідносить професійне самовизначення з «самоорієнтацією» людини, вбачає його сутність у пошуку особистісного сенсу в обраній трудовій діяльності та знаходження сенсу в самому процесі самовизначення. Мета професійного самовизначення – формування внутрішньої готовності самостійно і усвідомлено планувати, корегувати і реалізовувати перспективи свого розвитку (професійного, життєвого і особистісного). Науковець пише: «Сутність професійного самовизначення можна визначити як пошук і знаходження особистісного сенсу в трудовій діяльності, яка обирається, опановується та вже виконується, а також – знаходження сенсу в самому процесі самовизначення» [8, с.10].

Аналіз досліджень професійного самовизначення саме в юнацькому віці дозволяє зробити висновок, що професійне самовизначення старшокласників є проявом потреби дівчат та юнаків зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в житті, суспільстві, визначити чіткі орієнтації. Так, М.П. Гінзбург вважає, що професійне самовизначення в старшому підлітковому і ранньому юнацькому віці базується на самовизначенні, яке відбувається насамперед в ціннісно-смысловій сфері. Починаючи зі старшого підліткового віку людина здатна усвідомлювати свої власні цінності і активно визначати власну позицію щодо цінностей тих чи інших соціальних груп, тобто здійснювати ціннісно-смыслову орієнтацію відносно цінностей професійної діяльності. Аналізуючи психологічний зміст життєвого поля особистості старшокласника, науковець дійшов висновку, що для нього «...психологічне сьогодення існує як дійсність: його функцією є саморозвиток. Тому вертикальна складова психологічного сьогодення, що відноситься до ціннісно-смыслові площини, являє собою самопізнання - тобто орієнтацію в ціннісно-смысловому змісті індивідуальної свідомості. Горизонтальна складова психологічного сьогодення, що належить до просторово-часової площини, може бути охарактеризована як самореалізація (тобто реальна дія, втілення цінностей і смислів в різних видах діяльності)» [3, с.23].

Розвиває ці ідеї О.І. Вітковська, яка вважає, що професійне самовизначення є цілісним процесом, у якому розв'язання проблеми самореалізації здійснюється особистістю шляхом самопізнання і саморозуміння, усвідомлення своєї «реалізаційної спрямованості» і проектування її на сфери професійної діяльності. Проблема свідомого вибору здійснюється особистістю самостійно у результаті формування ціннісної вихідної позиції і розв'язання мотиваційних протиріч. Адаптивний аспект проблеми професійного самовизначення полягає у процесах узгодження всіх елементів індивідуальної профорієнтаційної ситуації: ціннісно-смыслові структури особистості, її здібностей і потреб, актуальних процесів її розвитку, обставин і ситуації, які охоплюють як соціальне середовище у цілому, так і існуючу професійну структуру [2].

С.В. Фролова вважає, що професійне самовизначення старшокласників є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації і самоактуалізації, яка передбачає наявність у старшокласника наступних новоутворень: вміння бачити психологічну перспективу, внутрішню позицію і цілепокладання.

Науковці, які досліджують структуру професійного самовизначення старшокласників вказують на наявність в ній ціннісно-мотиваційного компоненту, який розглядається як формування цілей, смислів, цінностей, провідних мотивів, потреб старшокласника. Так, В.В. Болучевська називає цей компонент мотиваційно-ціннісною групою, куди відносить мотиви професійної діяльності, ціннісні і моральні орієнтації суб'єкта професійного самовизначення [1].

Ю.Є. Смірної вважає, що для прийняття усвідомленого рішення про вибір професії старшокласник повинен сформулювати набір ціннісних орієнтацій, які підкреслюють значущість для особистості можливості самореалізації, прояву особистісних якостей, увагу до власних потреб і цінностей. Цей набір цінностей повинен супроводжуватися достатнім рівнем самооцінки і вузькою спрямованістю професійних інтересів старшокласника [10].

Відповідно, життєва позиція старшокласника, його світоглядні установки, ідеали і соціальні цінності є тим підґрунтям, яке визначатиме його професійне самовизначення та професійну стратегію.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Метою нашого емпіричного дослідження було вивчення особливостей ціннісного аспекту професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл. Дослідженням було охоплено 125 учнів 9-их – 11-их класів сільських шкіл Хмельницької та Івано-Франківської областей. При емпіричному обстеженні була

використана методика Г.Є. Леєвіка ЦОО-8, яка дозволила відстежити динаміку професійних ціннісних орієнтацій старшокласників як цілей життя та особливостей орієнтацій школярів на засоби досягнення цих цілей, а також авторська анкета, яка містила 9 запитань спрямованих на з'ясування особливостей життєвої орієнтації школярів, їх ставлення до трудової діяльності, а також ієрархії показників, які роблять професію привабливою для старшокласників.

Методика Г.Є. Леєвіка ЦОО-8, призначена для дослідження ціннісних орієнтацій підлітків і юнаків віком 14-17 років [6]. Переваги використання методики ЦОО-8 полягає в тому, що вона дозволяє виявити особливості саме професійних ціннісних орієнтацій старшокласників, таких як, ціннісні орієнтації на працю, спілкування, пізнання, суспільно-політичну діяльність та на матеріальні цінності. Окрім того, ця методика допомагає з'ясувати, які пріоритети у старшокласників щодо засобів досягнення цих цілей, зокрема, діагностується їхня зорієнтованість на розвиток ділових, вольових, а також моральних якостей (ставлення людини до інших та до себе).

Інтерпретація результатів проводиться відповідно до ключа оцінки та обробки даних дослідження. За допомогою ключа вираховувалися дев'ять узагальнених ціннісних орієнтацій. Також здійснювався аналіз цінностей, які отримали найвищі і найнижчі оцінки всередині кожної групи.

Оцінка за узагальненими ціннісними орієнтаціями складалася з чотирьох «зважених» оцінок тих конкретних цінностей, які отримали найбільші бали за шкалою. Для аналізу отриманих показників у дослідженні використовувалося середнє арифметичне (\bar{x}) показників та процентне співвідношення виборів досліджуваних.

Серед ціннісних орієнтацій як цілей життя у дев'ятикласників спостерігається така ієрархія: домінуючою є орієнтація на працю ($\bar{x} = 25.59$), друге місце за значущістю посідає орієнтація на спілкування ($\bar{x} = 24.15$), потім – орієнтація на матеріальні цінності ($\bar{x} = 23.9$), четверта позиція – орієнтація на пізнання ($\bar{x} = 23.08$) і останнє місце посідає орієнтація школярів на суспільно-політичну діяльність ($\bar{x} = 21.29$).

У десятикласників, як і у дев'ятикласників, домінуючою залишається орієнтація на працю ($\bar{x} = 26.3$), однак зростає значущість матеріальних цінностей ($\bar{x} = 25.9$), орієнтація на ці цінності переходить на друге місце, третє місце ділять між собою орієнтація на пізнання ($\bar{x} = 24.8$) та спілкування ($\bar{x} = 24.8$), і на останньому місці за значущістю перебувають, як і у дев'ятикласників, цінності суспільно-політичної діяльності ($\bar{x} = 21.2$).

До 11 класу змінюється ієрархія найбільш значущих для школярів цінностей. У одинадцятикласників першу позицію розділяють між собою орієнтація школярів на матеріальні цінності ($\bar{x} = 24$) та на працю ($\bar{x} = 24$), на другому місці перебуває орієнтація на спілкування ($\bar{x} = 23.6$), потім – орієнтація на пізнання ($\bar{x} = 23.2$). Орієнтація на суспільно-політичну діяльність ($\bar{x} = 19.4$), як і у школярів 9-их та 10-их класів, є найменш вираженою, що вказує на пасивність сільських школярів щодо громадського життя, які не вбачають необхідності прагнути до активної участі у різних видах громадської роботи.

Щодо матеріальних цінностей, частіше всього школярі зорієнтовані на те, щоб бути матеріально забезпеченим, отримувати високу зарплатню. Менше всього зорієнтовані на те, щоб одягатися модно.

Серед цінностей, пов'язаних з орієнтацією на працю, сільські старшокласники, на жаль, менше всього зорієнтовані на те, щоб знати останні досягнення науки і техніки в своїй професійній сфері та отримувати задоволення від процесу праці, а у групі цінностей спілкування мало виражена потреба бути в курсі всіх новин.

Аналіз цінностей, які обирають школярі із групи ціннісних орієнтацій на пізнання вказує на відсутність особливої спрямованості їх на те, щоб бути самокритичними, зрілими, мудрими в судженнях, опиратися на здоровий глузд в розумінні життя. Такий результат, скоріше всього, вказує на специфічні вікові особливості старшокласників.

Серед ціннісних орієнтацій на засоби досягнення цілей життя у старшокласників всіх класів домінуючими є орієнтації школярів на розвиток вольових якостей ($\bar{x} = 25.88$ (9 кл.), $\bar{x} = 26.58$ (10 кл.), $\bar{x} = 24.78$ (11 кл.)), серед яких найбільшу цінність для них має наполегливість і завзятість в подоланні перешкод та впевненість в своїх силах.

На другому місці за значущістю перебувають зорієнтованість на розвиток моральних якостей, що об'єднує цінності, які характеризують ставлення людини до інших людей ($\bar{x} = 25.17$ (9 кл.), $\bar{x} = 25.41$ (10 кл.), $\bar{x} = 22.57$ (11 кл.)). У групі цих цінностей, домінуючою є орієнтація на те, щоб бути щирим у

стосунках з людьми та бути готовим словом і ділом їм допомогти, водночас, менше всього школярі зорієнтовані на вміння відчувати і співпереживати горе іншої людини та бути толерантним до поглядів, звичок, традицій інших людей.

Серед ділових цінностей, які посідають третю позицію $x = 24.5$ (9 кл.), $x = 24.85$ (10 кл.), $x = 22.3$ (11 кл.) більше всього школярі зорієнтовані на те, щоб бути ініціативним і самостійним у вирішенні задач, мати власну думку. Менше всього у блоці ділових цінностей школярі зорієнтовані на розвиток педагогічних здібностей (вміти вчити і виховувати людей). Не є також особливою цінністю для сільських старшокласників вміння швидко оцінювати і передбачити можливі варіанти перебігу подій.

Менше всього старшокласники зорієнтовані на розвиток моральних якостей, які визначають ставлення людини до себе ($x = 22.55$ (9 кл.), $x = 23.16$ (10 кл.), $x = 20.86$ (11 кл.)). Серед цих цінностей особливо низькі показники отримали безкорисливість та здатність зрозуміти, відчути прекрасне в людині, природі і мистецтві.

Як показали результати дослідження, сучасні сільські старшокласники велику увагу приділяють матеріальній стороні професії. На запитання нашої авторської анкети переважна більшість сільських старшокласників заявляють, що вони оберуть тільки ту роботу, де платять високу зарплату (9 кл. – 78%, 10 кл. – 82%, 11 кл. – 83%). Старшокласники у переважній більшості вважають, що зараз всі люди живуть собі на втіху (9 кл. – 56%, 10 кл. – 63%, 11 кл. – 83%). Однак, 88% старшокласників вважають, що працювати варто все-таки чесно, обґрунтовуючи свою позицію наступним чином: нечесний працівник нікому не потрібен; потрібно працювати чесно, щоб країна розцвітала; цим ти зробиш жорстокий світ більш добрим; від цього залежить майбутнє наших нащадків; за нечесну працю можуть звільнити з роботи тощо. Лише 12% опитуваних з такою позицією не погоджуються. Вони вважають, що у наш час, чесно працюючи, важко чогось досягти.

Відповіді на запитання авторської анкети проливають також світло на особливості життєвих орієнтацій старшокласників. На запитання «Задля чого ви збираєтесь прожити своє життя?» – старшокласники відповіли так: заради сім'ї, дітей і рідних – 36%; кар'єри – 14,5% та щоб через роботу принести користь суспільству – 12%; заради себе, саморозвитку – 17%; задоволення – 5%; грошей – 5%; щоб прожити життя гідно – 2,5%; зробити кращим життя майбутнього покоління – 2,5%. Як ми бачимо, у старшокласників сільських шкіл життєву орієнтацію зумовлюють, переважно, сімейні цінності.

Цікавими для нас виявилися результати аналізу відповідей на запитання про основну характеристику професії, яка робить її привабливою для старшокласників сільських шкіл (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг показників, які роблять професію привабливою для старшокласників сільських шкіл

Рейтинг	Показники	% школярів, які обрали показник як найбільш привабливий
1	Стабільний матеріальний прибуток	11,5
2	Рухлива робота, нові враження, часті відрядження, поїздки	11,1
3	Умови праці	10,3
4	Контакт з людьми	9,1
5	Самостійність ухвалення рішень, незалежність в роботі	8,3
6	Перспективність	7,7
7	Можливість створити щось власноруч	6
8	Корисність праці (результату), допомога людям	5,9
9	Власне процес трудової діяльності	5,8
10	Спокійна робота	5,7
11	Робота на свіжому повітрі	5,1
12	Можливість творчої діяльності	5
13	Близькість до місця проживання	3,7
14	Можливість перебувати в екстремальній ситуації	2,7
15	Наявність романтики	1,1
16	Удосконалення своїх професійних здібностей	1

Так, для них за рівнем привабливості найбільш значущими є стабільний матеріальний прибуток, на другому місці у цьому рейтингу можливості за допомогою професії розширити межі свого існування (рухлива робота, нові враження, часті відрядження, поїздки), потім – гарні умови праці та можливість контактувати з людьми, на 5-му місці – самостійність ухвалення рішень, незалежність в роботі. Цікавим є той факт, що перспективність займає лише 6-у позицію в рейтингу привабливості майбутньої професії для старшокласників сільських шкіл. Корисність праці та власне процес трудової діяльності виявляється не на стільки значущим при виборі професії як старшокласники декларували у попередньому дослідженні. Викликає занепокоєння той факт, що показник удосконалення професійних здібностей у цьому рейтингу останній.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Феномен професійного самовизначення старшокласників зумовлюється певним набором їхніх ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, які є складовими професійного самовизначення і одночасно його чинниками.

Аналіз результатів дослідження професійних ціннісних орієнтацій у старшокласників сільських шкіл дозволяє стверджувати, що вони, в основному, зорієнтовані на працю, матеріальні цінності та спілкування. У сільських старшокласників найменше вираженою є орієнтація на пізнання та суспільно-політичну діяльність, а їхню життєву орієнтацію зумовлюють переважно сімейні цінності. Домінуючим серед засобів досягнення цілей життя є орієнтація школярів на розвиток вольових якостей. Менше всього старшокласники зорієнтовані на розвиток моральних якостей, які визначають ставлення їх до себе, зокрема особливо низькі показники у цій групі цінностей отримали безкорисливість та здатність зрозуміти, відчути прекрасне в людині, природі і мистецтві.

Для більшості сільських старшокласників найбільш привабливими показниками в професії є стабільний матеріальний прибуток, можливості за допомогою професії розширити межі свого існування та гарні умови праці, однак, перспективність та можливість творчої діяльності не стають для більшості старшокласників сільських шкіл домінуючими показниками привабливості професії.

Отримані результати визначають перспективу подальшого нашого дослідження, яке полягає у розробці програми психологічного супроводу *професійного і особистісного самовизначення старшокласників сільських шкіл.*

Література

1. Болучевская В.В. Профессиональное самоопределение будущих специалистов помогающих профессий: Монография / В.В. Болучевская. – Волгоград: ВолГМУ, 2010. – 264 с.
2. Вітковська О.І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.І. Вітковська. – Київ, 2002. – 221 с.
3. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание жизненного поля личности старшего подростка / Гинзбург М.Р. / Мир психологии и психология в мире. – 1995. – № 3, С. 21-28.
4. Грачева О. Г. Ценности и мотивы личности как факторы выбора профессии выпускниками школ / О.Г. Грачева // Известия. Саратов. ун-та, Сер. Акмеология образования. Психология развития. – 2012. –Т. 1. – № 2. – С. 15-18.
5. Зыбина Л.Н. Профессиональное самоопределение личности как проявление субъектности / Л.Н. Зыбина // Актуальные проблемы психологии личности: сб. ст. по матер. V междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2011. – № 5. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://sibac.info/conf/psych/v/35867>.
6. Леевик Г.Е. Руководство Методике изучения ценностных ориентаций личности / Г. Е. Леевик Е. – Л. :Ленингр. дом науч.-техн. пропаганды, 1990. –28 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vashpsixolog.ru/psychodiagnostic-school-psychologist/73-diagnosis-of-interpersonal/1345-metodika-qczennostnye-orientaczii-lichnosti-8q>.
7. Леонтьев Д.А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего [Текст] / Д.А. Леонтьев, Е.В. Шелобанова // Вопросы психологии. – 2001. – №1. – С. 57-65.
8. Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение. Теория и практика: учеб. пособие для студ. вузов / Н.С. Пряжников. – М.: Академия, 2008. – 318 с.
9. Психология личности в трудах отечественных психологов / Составитель Куликов Л.В. – Санкт-Петербург: Издательский дом «Питер», 2001. – 480 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://refdb.ru/look/1222828-rall.html>.
10. Смирнова Ю.Е. Психологические предпосылки профессионального самоопределения старшеклассников профильной школы: дисс.... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю.Е Смирнова. – Санкт-Петербург, 2013. – 220 с.
11. Фролова С.В. Психологические особенности профессионального самоопределения старшеклассников: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / С.В. Фролова. – М: Московский психолого-социальный институт, 2009. – 204с.
12. Хаймовская Н.А Социально-психологические аспекты профессионального *самоопределения* в современном обществе / Н.А. Хаймовская // Электронный журнал «Психологическая наука и образование, 2016. – Том 8. – №1. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2016_1_4649.pdf.

References transliterated

1. Boluchevskaja V.V. Professional'noe samoopredelenie budushhix specialistov pomogajushhix professij: Monografija / V.V. Boluchevskaja. – Volgograd: VolGGMU, 2010. – 264 s.
2. Vitkovs'ka O.I. Psihologichni umovi profesijnogo samoviznachennja vipusknikiv serednih shkil u procesi profkonsul'tacii: dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / O.I. Vitkovs'ka. – Kii, 2002. – 221 s.
3. Ginzburg M. R. Psihologichniy zmist zhittevego polja osobistosti starshogo pidlitka // Svit psihologii ta psihologija u sviti. - 1995. - № 3, s. 23]
4. Gracheva O. G. Cennosti i motivy lichnosti kak faktory vybora professii vypusknikami shkol / O.G. Gracheva // Izvestija. Sarat. un-ta, Ser. Akmeologija obrazovanija. Psihologija razvitija. – 2012. –Т. 1. – № 2. – S. 15-18.
5. Zybina L.N. Professional'noe samoopredelenie lichnosti kak projavlenie sub#ektnosti / L.N. Zybina // Aktual'nye problemy psihologii lichnosti: sb. st. po mater. V mezhdunar. nauch.-prakt. konf. – Novosibirsk: SibAK, 2011. – № 5. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://sibac.info/conf/psych/v/35867>.
6. Leevik G.E. Rukovodstvo Metodike izuchenija cennostnyh orientacij lichnosti / G. E. Leevik E. – L. :Leningr. dom nauch.-tehn. propagandy, 1990. –28 s. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.vashpsixolog.ru/psychodiagnostic-school-psychologist/73-diagnosis-of-interpersonal/1345-metodika-qczennostnye-orientaczii-lichnosti-8q>.
7. Leont'ev D.A. Professional'noe samoopredelenie kak postroenie obrazov vozmozhnogo budushhego [Tekst] / D. A. Leont'ev, E. V. Shelobanova // Voprosy psihologii. – 2001. – №1. –S. 57-65.
8. Prjazhnikov N.S. Professional'noe samoopredelenie. Teorija i praktika: ucheb. posobie dlja stud. vuzov / N. S. Prjazhnikov. – M.: Akademija, 2008. – 318 s.
9. Psihologija lichnosti v trudah otechestvennyh psihologov / Sostavitel' Kulikov L. V. – Sankt-Peterburg: Izdatel'skij dom «Piter», 2001. – 480 s. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://refdb.ru/look/1222828-pall.html>.
10. Smirnova Ju. E. Psihologicheskie predposylki professional'nogo samoopredelenija starsheklassnikov profil'noj shkoly: diss.... kand. psihol.nauk : 19.00.07 / Ju.E Smirnova. – Sankt-Peterburg, 2013. – 220 s.
11. Frolova S.V. Psihologicheskie osobennosti professional'nogo samoopredelenija starsheklassnikov: diss. ... kand.psihol. nauk: 19.00.07 / S.V. Frolova. – M: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 2009. – 204s.
12. Hajmovskaja N.A Social'no-psihologicheskie aspekty professional'nogo samoopredelenija v sovremennom obshhestve / N.A. Hajmovskaja // Jelektronnyj zhurnal «Psihologicheskaja nauka i obrazovanie, 2016. – Tom 8. – №1. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2016_1_4649.pdf.

УДК 159.922 :316.6

orcid.org/0000-0003-2617-049X

doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-24

УТОЧНЕННЯ СТРУКТУРИ ТА МЕХАНІЗМІВ ПРОЦЕСУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

О.В. Хубетов

*аспірант кафедри психології та соціальної роботи
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
060315@ ukr.net*

Хубетов О.В. Уточнення структури та механізмів процесу творчого мислення. У статті аналізуються структура та функції етапів творчого процесу, психологічні особливості операцій свідомого та підсвідомого образного мислення, запропоновані наступні теоретичні розробки: етапи творчого процесу включають в себе як аналітичне образне мислення на основі нечіткої логіки, так і мислення на основі формальної логіки; ці типи мислення можуть бути задіяні одночасно на кожному з етапів; при образному аналізі наближення до мети відбувається за рахунок побудови кластерів проміжних образів шляхом приєднання на принципах нечіткої логіки таких рис до існуючого образу, які наближають кластери до образу мети і усунення частин образу, які віддаляють від образу мети; осяяння - це перехід від синтезу кластерів проміжних образів на основі підсвідомого образного аналізу до аналізу методами формальної логіки.

Ключові слова: творчий процес, образне мислення, нечітка логіка, аналіз, синтез.

Khubetov, A. Refinement of the structure and mechanisms of the creative thinking process. In this paper, we provide the following theoretical insights into psychological features of creative process stages and their interrelations based on the analysis of existing theories of the creative process: 1. Each stage of the creative process involves basic mental operations such as analysis and synthesis and comprises both visual thinking based on fuzzy logic and that based on formal logic. These mental models can be used simultaneously at each stage. 2. Being actively involved in visual thinking (both consciously and subconsciously), the target image of the creative process plays a crucial role at all of its stages and provides the entire process with a sense of purpose. In visual thinking, we can approach the target image by building intermediate image clusters. It happens through pegging some features to the existing image and eliminating some of them on the principles of fuzzy logic (more closely / less closely). We are referring to the